COMPREHENSION AND ETHICAL FINALITY IN THE THINKING OF VASILE PÂRVAN

Claudiu Holdiș
PhD Student, Technical University of Cluj-Napoca, North University Center of Baia Mare

Abstract: The moral and metaphysical order represent important coordinates in the philosophy of history promoted by Vasile Pârvan. Stoicism, Neoplatonism and Christianity represent constitutive elements of the moral ideal. The analysis of Greco-Roman antiquity is done through the prism of these elements. Pârvan is a follower of Stoicism, whose ethical principles he promotes and supports with maximum intensity. The main Stoic elements are finite human dignity, duty to the state and to the gods. To all this, religion is added, which is a true spiritual encyclopedia. Understanding the history of humanity is done through metaphysical and ethical aspects.

Keywords: metaphysical order, moral orders, stoicism, religion, state, metaphysics

Din periplul ideatic al lui Vasile Pârvan nu putea lipsi abordarea de tip etic, aceasta reprezentând unul dintre marile puncte de referință ale expozeului său de tip umanist. Este cunoscut faptul că Pârvan a fost puternic influențat de scrierile filozofilor antici, dintre care de departe se desprind cele ale lui Marcus Aurelius. Apropierea lui Pârvan de stoicismul împăratului Marcus Aurelius are loc încă din tinerețea istoricului. În 1909 Pârvan scrie studiul intitulat „M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus", unde expune doctrina filozofică stoică. Contextul crează ocazia de a împărtăși propriile sale opinii, izvorâte din influențele majore ale respectivei doctrine asupra universului gândirii sale. Studiul istoricului nostru împărtășește o concepție cu o încărcătură destul de sobră și gravă asupra vieții, dar subliniază, reține și promovează o anumită condiționare social-politică a elementului moral.

Pentru început istoricul și gânditorul nostru va creiona cadrul istoric în care este surprinsă ascensiunea imperiului lui Alexandru Macedon și decăderea politică a polis-urilor grecești. În cadrul strict al acestora erau asigurate încă din vechime protecția cetățeanului și înaltul sentiment civic. Potrivit lui Pârvan, filozofia stoică se naște într-un moment de mare cumpănă sufletească a poporului grec. Astfel, începe analiza istoricul și gânditorul român, prin secolul al IV-lea religia politeistă a grecilor, care asigurase în cadrul vieții de până atunci liniile armonice ale existenței, căzuse acum din pricina atacurilor permanente la care fusese supusă tocmai de către filozofie. Xenophanes este cel care încearcă să impună un monism revoluționar, care implică negarea „pluralității puterii conducătoare divine"[1]. Cu toate strădaniile învățaților vremii, acel zeu unic nu se hotărâse încă a coborî în mijlocul oamenilor. Ba mai mult, întemeierea imperiului macedonienilor adusese o înmulțire a zeilor și a cultelor. Apare o anumită ardoare în concentrarea sentimentului religios doar asupra unui singur zeu, încă nenumit, dar considerat atotputernic și atotstăpânitor. Această religiozitate crecândă a maselor, aduce în prim plan o sumedenie de întrebări cu caracter teologico-metafizic, privitoare la esența și sensul lumii și a vieții. Apoi, problematica unei vieți viitoare implica, o mereu crescândă teamă de moarte[2]. În altă ordine de idei, superstițiile mereu crescânde, „practicile religioase orientale și exotice", mesajele precare transmise de doctrinele filozofice

[1] Vasile Pârvan, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus A. D. 138- 161. Studiu istoric,* București, Editura Minerva, 1909, p. 85;
[2] Acum se ajunge la apariția unor practici, care împing „lumea la un cult, am putea zice frenetic, al vechilor misterii"(Ibidem);

existente, căutarea unui alt sens în ceea ce privește concepția generală despre lume, au determinat mărirea anarhiei în cazul „vieţii spirituale elenice in ordinea metafizica”[3]. Ordinea morală, la rândul ei va fi străbătută de sentimente contradictorii subliniază Pârvan, evidențiind substratul social – psihologic asemănător decăderii metafizice. Ordinea metafizică și ordinea morală traversează o perioadă de decădere arată istoricul român în această etapă a „ridicării imperiului elenistic”[4]. Tot ceea ce îi animaseră pe atenieni sau pe spartani, idealurile în numele cărora luptaseră, acum sunt eliminate în favoarea amplasării cetățeanului în interiorul unei vieți confortabile, în funcție de priceperile fiecăreia. Economicul preia acum frâiele, iar noul drum se diferențiază total de cel vechi[5]. Pătura cultă elină a vremii, se află în căutarea unui ideal moral, în special filozofii. Aceștia considerau că fără acest ideal „de care viaţa omului conştient de natura nepământească a sufletului său , atunci, ca şi azi , nu avea în ea însăşi nici o raţiune de a fi trăită”[6]. Pârvan se arată îngrijorat în legătură cu formula de guvernământ a vremii, deoarece este vorba de o conducere autoritară instaurată de Alexandru Macedon. Este știut faptul că în astfel de regimuri absolutiste drepturile omului și crezurile lui nu valorează mare lucru, mai ales dacă nu se aliniază dorințelor monarhului. Pârvan face paralela cu celebrul Cato din imperiul roman și cu „alte tradiții republicane”, acestea acum nemaiavând teren propice de dezvoltare.

Romanii cei din vechime declaraseră la rândul lor că îmbrățișează stoicismul fără nici un dubiu. Această convingere adâncă, la romani, nu își avea rădăcinile într-o educație filozofică foarte profundă, ci în „tradiția aspră republicană”. La romani „legea” se compunea din trei paliere. Primul este reprezentat de Destin, al doilea de Providență și al treilea aparține lui Zeus. Aceasta este treimea romană, pentru care lupta se dădea până la moarte și în numele căreia acțiunea războinică lua pământuri întregi în stăpânire. Legea, pentru romani nu era nici pe departe o entitate de ordin metafizic și nu juca rolul vreunui principiu situat la baza lumii acesteia. Legea era „idealul politic al conservării şi măririi statului”[7]. Totuși, observa Pârvan, stoicismul roman practice se apropie foarte mult de cel filozofic, pentru că „idealul vieții încetase de a mai fi în afară de propriul suflet”[8]. Romanii nu se declară stoici, lucru care să provină din propria lor natură. Stoicismul, așa cum era văzut el de către romani, îngloba și partea de sacrificiu și jertfă, dar pentru aceasta trebuia să existe un ideal politic. Viața lor era profund înnobilată doar ca „forţa în serviciul statului”[9]. De acum înainte toți cetățenii romani trebuiau să fie educați pentru a păși pe noul drum opinează Pârvan.

Istoricul nostru analizează întreaga filozofie stoică, care de altfel l-a influențat profund, de pe poziții valorizante într-o primă fază, iar apoi are și unele accente critice. Întreaga gândire pârvaniană este influențată masiv de către filozofii stoici. Au existat și unii comentatori ai lui Pârvan, care neagă acest lucru, arătând că avem o rădăcină profundă într-un anume fond de rezonanță mioritică[10]. Pentru Al. Busuioceanu, studiul pârvanian despre Marcus Aurelius reprezintă „o apologie de o aprigă convingere a doctrinei storice”[11],

[3] Ibidem p. 86;
[4] Ibidem;
[5] Iată cum este descries de către Pârvan scopul vieţii „actualilor cetăţeni eleni”, care „se redusese la exploatarea meschin-egoistă a propriilor aptitudini în vederea unui trai cât mai plăcut . Spiritele mai întreprinzătoare plecau în Răsărit pentru a aduna bogăţii , a servi la curţile regale , ori a încerca aventuri războinice şi de călătorii . Peste tot însă , în masele populare, ca şi în pătura luminată domnia aceeişi întristătoare dezorientare morală” (Ibidem)
[6] Ibidem; „De aceea în toate şcolile filosofice ale acestui timp se şi observă o scădere a activităţii pur ştiinţifice şi speculative şi o creştere a interesului pentru problemele practice ale vieţii spiritual”(Ibidem)
[7] Ibidem p. 84;
[8] Ibidem;
[9] Ibidem;
[10] Ioan Humă, *Vasile Pârvan sau lauda gândului,* Iași, Editura Junimea, 1987, p. 147;
[11] Al. Busuioceanu, *Pârvan, gânditorul,* în *Ramuri,* Craiova, II, 1934, p. 22;

împletită cu propriile cugetări și reflexii ale istoricului. Părerea noastră este aceea potrivit căreia, există nuanțe majore ale apartenenței sale la doctrina stoică, transmutate într-un sens propriu doar în ceea ce privește aspectul moral. Metafizica stoică nu îl atrage foarte tare. Pentru Pârvan, „metafizica (respectiv fizica+teologia și teleologia)" este „un amestec ciudat de concepții materialiste și teologice"[12]. În privința raționalismului stoic, același Pârvan îl privește cu un ochi destul de critic, subliniind că „împăcând materialismul vremii cu credinţa în zei", adusese în prim plan „o operă puţin ştiinţifică"[13]. Despre metafizică acestora, istoricul și gânditorul nostru o socotea „eclectică" atunci când pe ea , „ca pe un axiom nediscutabil, fu cladită partea capitală a doctrine stoice, cea etică"[14]. Logica se împarte potrivit stoicilor în retorică și dialectică. Dialectica stoică, își continuă Pârvan analiza, cuprindea logica formală și teoria cunoștiinței. Cu toate acestea, „filosofii practici stoici" preferă și impun chiar, „logica internă a convingerilor instinctiv-empirice" în locul celei formale, care ajunsese cu timpul „o simplă pedanterie obositoare"[15]. În ceea ce privește teoria cunoștiinței, aceasta se caracterizează printr-o formulă „consequent - senzualistă", cel puțin la început. Apoi, ea este nevoită să se transforme într-o formulă de tip idealist odată cu Panaitios, admițând existența în sufletul omenesc o „inteligență critică" independent de reprezentările brute[16].

Pentru stoici, realitatea este compusă din corpuri arăta Pârvan, drept pentru care, în această categorie sunt incluse atât sufletul, cât și zeii. Totuși în acestea, stoicii deosebesc „materia — substratul corporal—,de forță — elementul viu, inteligent (λόγος)", care dă lucrurilor proprietățile lor caracteristice[17]. În privința cauzei prime a universului, de unde provin majoritatea corpurilor, Pârvan îl evidențiază pe Zenon. Focul acestuia este un corp originar, sediul forței prime sinonimă cu inteligența supremă și prin urmare cu divinitatea însăși. Aceasta este adevărata forță, care însuflețește întreaga lume și care se constituie în cauza primă a universului[18]. Forța sau cauza primă va fi sinonimă cu „spiritul, inteligența, providența și soarta lumii"[19]. Aceasta, evidențiază Pârvan, este o manifestare de tip extern, „corporală", „mijlocit-divină" și „temporară" a divinității eterne[20]. „Doar sufletul omului e de natură divină"[21] spun stoicii. Materia din care el este compus face parte din focul etern. Sufletul nu trăiește după moarte, decât până la sfârșitul lumii acesteia, după care se unesc cu divinitatea. Existența aceasta temporară, de esență divină, impersonală a determinat, subliniază cu convingere Pârvan, pe unii stoici precum Seneca sau Poseidonos, să adopte linia panteistă a existenței eterne a sufletului. Dar, Marcus Aurelius sau Panaitios neagă înverșunați nemurirea sufletului. Potrivit concepției acestora sufletul nu este altceva decât un corp. Pentru Seneca, sufletul este cel care „se curăță prin moarte de josnicia pământească" și se întoarce înapoi la esența divină de unde a plecat.

Înțeleptul, arată Pârvan pe urma stoicilor, „trebue dară să trăiască potrivit naturei sale"[22]. Este și linia ridicată la rang de principiu de către Pârvan, pentru care istoricul este un astfel de înțelept. Istoricii sunt pentru Pârvan adevărați înțelepți. Ei sunt „preoții asprii ai unei

---

[12] Vasile Pârvan, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus A. D. 138- 161. Studiu istoric,* București, Editura Minerva, 1909, p. 96; „Deşi nu exista nimic real în afară de corpuri şi sufletul şi zeii înşişi tot corpuri sânt, stoicii deosebesc totuşi în ele materia — substratul corporal—, de forţă — elementul viu, inteligent (λόγος), — care singur poate da lucrurilor proprietăţile lor caracteristice"(Ibidem)
[13] Ibidem p. 99;
[14] Ibidem pp. 100-101;
[15] Ibidem p. 100;
[16] Ibidem;
[17] Ibidem p. 96-97;
[18] Ibidem p. 97;
[19] Ibidem;
[20] Ibidem;
[21] Ibidem p. 100;
[22] Ibidem p. 101;

religii de purificare". Istoricii de asemenea sunt profeți ai unui timp „cu mult prea îndepărtat pentru poftele grăbite ale hămesiților contemporani". Acest timp cu toate sensurile și atributele sale este istoricului, „imediat accesibil prin largul orizont al vederii istoric filozofice"[23]. Natura unui astfel de înțelept al stoicismului îi cere să se supună necondiționat puterii divine și inteligenței supreme din care a plecat. Un astfel de înțelept stoic „e *dator* să facă aceea ce *providența,* adică *soarta* i-a hotarât sa facă"[24]. Pentru Pârvan, la fel ca și pentru stoici, omul deține locul lui în univers. Este vorba de un loc aparte, putem spune chiar privilegiat, iar acesta este determinant pentru natura și menirea sa[25].

Rațiunea este o parte componentă a focului divin, iar prin intermediul acesteia, omul se apropie în cadrul unei ierarhii de anumite divinități particulare. Aceste divinități, se constituie la rândul lor în elemente ale Divinității totale. Omul este amplasat în centrul universului și reprezintă elementul de finalitate al științei. Dezvoltarea ordinii, a relațiilor dintre oameni reprezintă în mod clar scopul declarat al universului atotcuprinzător, dar și actul de mare voință a naturii. Natura, subliniază Marcus Aurelius a dat naștere lumii acesteia, într-un chip voluntar, iar liniile evolutive actuale, precum și transformările existente reprezintă consecința firească a voinței primare. Natura în accepțiunea pârvaniană, reprezintă iubirea de viață transpusă în toate formele. Tocmai această iubire ne cucerește ducând la victoria asupra elemntului amorf și greoi al trupului nostru. Această mișcare explozivă, puternic ritmată dă naștere bucuriei dansului, cântecului, instinctului de perpetuare a speciei. Tot ceea ce este frumos sau plăcut în natură, este luat și adaptat de om în diferite forme abstracte sau geometrice, iar apoi transpuse ritmului vieții noastre. Uneori această viață a noastră consimte să includă elemente artificiale, care contravin modelului de perfecțiune morală[26].

Stoicul în general, înlătură în mod intransigent elementul supranatural, care se găsește în intimitatea atitudinii religioase. Lumea noastră înconjurătoare, conectată la realitatea imediată, i se părea stoicului limitată, încărcată de durere și nenorocire. Pentru el nu există un nivel supranatural la care să tindă și eventual pentru care să lupte. Atunci apare idealul perfecțiunii morale. Pentru istoricul român „gândul religios" are o existență proprie, fiind „devenire istorică" și „valoare istorică"[27]. Sentimentul religios este gând, „e conștiința despre dualitatea om și lume", dar este în același timp o luptă „ a bietei ființe omenești cu Cosmosul"[28].

Înțeleptul este acela care caută să adune elementele perfecțiunii morale și să le sistematizeze în propria sa natură. Aceasta este prezentată de către linia stoică, ca având două modalități de percepere: esențialul ființei umane și elemntele care sunt străine acesteia. Legea naturii este conturată astfel prin elemntul conștiință. Există o legătură clară între conștiință și univers afirmă cu convingere stoicii. Omul, potrivit acestei accepțiuni, este imperios necesar să adopte o atitudine aflată în comuniune perfectă cu natura. Datorită acestui fapt se delimitează ființa omenească ca făcând parte din cadrul naturii universale. Pârvan afirmă existența unui „ritm inconștient", care va sistematiza formele primitive „după o lege unică". Ritmul este acela al vieții social individuale al poporului, „care trăiește împreună în condiții cosmice unitar-precise"[29].

---

[23] Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice,* București, Editura Cartea Românească, 2003, p. 39;
[24] Vasile Pârvan, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus A. D. 138- 161. Studiu istoric,* București, Editura Minerva, 1909, p. 101;
[25] Ibidem p. 98;
[26] Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice,* București, Editura Cartea Românească, 2003, p. 94;
[27] Ibidem p. 94;
[28] Ibidem;
[29] Ibidem p. 95;

Există în mod normal o contrapunere la Pârvan între etica stoică pe de o parte și metafizica stoică pe de altă parte. Stoicii înșiși admiteau la rândul lor de departe o anumită întâietate a moralei. Pârvan subliniază acest tip de raport, unde morala nu se află deloc într-un coincident cu metafizica. Filozofia istoriei în general trebuie să aibă o anume preocupare nu numai pentru sistemele filozofice în sine ori pentru o anumită dinamică a evenimentelor din viața oamenilor și a epocilor. Accentul trebuie pus pe aspectul pedagogic, de formare a tinerelor generații[30]. Pentru Pârvan o filozofie trebuie să se ridice din aspectele ei teoretice, pentru a se alinia la coordonatele vieții trăite. Filozofia ca atare, oricare ar fi ea, se împletește cu valorile reale ale vieții trăite. Istoria filozofiei reprezintă pentru gânditorul român o sumă de doctrine situate undeva la modul teoretic. Acestea impun o viață filozofică cu respectarea tuturor normelor insuflate de către acestea, evident cu diferențele aferente de la una la alta. Marcus Aurelius nu este întemeietorul unui sistem filozofic. Mai mult, ne arată Pârvan, el nu a adus nimic nou în filozofia stoică. De apreciat aici este „rolul pe care l-a avut filosofia în educarea acestui om așa de sfant al antichităţii păgâne”[31]. Pentru Pârvan, Marcus Aurelius este în primul rând un om și apoi Împărat. Marcus Aurelius este de apreciat ca om într-un univers valoric omenesc. Interesul se manifestă preponderant în jurul vieții sale în care preceptele stoicismului au fost promovate și respectate cu sfințenie. Vasile Pârvan se transpune fără nici un dubiu în efigia lui Marcus Aurelius. Asistăm la o reală dedublare a omului și a filozofului, care sfârșesc prin a se întrepătrunde reciproc.

Pârvan a trasat principalele momente ale apariției stoicismului[32], evidențiind propriile sale preocupări în ceea ce privește această doctrină filozofică. Așadar, Roma are nevoie de un curent de gândire pe care să-l adopte, aflat în directă concordanță cu realitățile social politice ale vremii. Pătura cultă a Romanilor și nu numai, era conștientă de absoluta necesitate a acestui lucru. Scepticismul și epicureismul nu coincideau cu coordonatele vremii, iar mesajul transmis nu găsise un prea mare ecou. Stoicismul venea de departe în prelungirea tradițiilor sobre republicane. Zenon, conducătorul școlii stoice, era unul dintre exemplele promovate de către Pârvan, lucru care reiese și din creionarea portretului acestuia[33]. Stoa propunea contextul ideativ mulat aproape la modul ideal pe coordonatele politice și sociale romane. În contextul dat, Pârvan este convins de influențele majore pe care le avea Stoa Romană prin considerațiile lui Seneca, Musonius, Epictet şi nu în ultimul rând ale lui Marcus Aurelius[34]. Aceștia promovau un panteism dublat de un idealism moral și de un anume optimism, care își făcură repede loc în majoritatea păturilor sociale. Cu cei trei are loc întoarcerea la tradițiile vechilor stoici, existând totuși „o oarecare înclinare platonică numai în teologia şi antropologi a ei”[35]. Epicureismul fusese, în viziunea lui Pârvan, unitar și consecvent în ceea ce privește explicarea dinamicii lumii și a vieții. Stoicismul, în același context era eterogen și inconsecvent până la un punct[36]. Cu toate acestea, același stoicism admitea și susținea

[30] „Noi suntem condamnați să fim ireductibili sau să ne retragem din luptă. Căci asupra noastră apasă răspunderea întregii vieți a națiunii”(Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice,* București, Editura Cartea Românească, 2003, p. 39);

[31] Vasile Pârvan, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus A. D. 138- 161. Studiu istoric,* București, Editura Minerva, 1909, p. 81;

[32] Ibidem p. 82;

[33] Ibidem p. 94;

[34] Ibidem p. 95;

[35] Ibidem;

[36] Pârvan va realiza o analiză a doctrinei stoice, arătând că la fundamentarea acesteia au contribuit majoritatea școlilor filozofice ale antichității. Își aduseră aportul și filozofi mult mai îndepărtați în timp, care din punct de vedere științific, nu mai erau de actualitate. De la cinici fuseseră împrumutate concepțiile etice. Ideea științei ca element fundamental de educare a omului, precum și de cunoaștere era de sorginte aristotelică. De la Heraclit, stoicii împrumutaseră ideea conform căreia, „forţa şi totodată elementul primitiv al lumii e focul : cauza aceasta primă şi ultimă e şi Dumnezeu însuşi”. Și iată că „în amanuntele doctrinei despre natură şi om stoicii completează însă pe Heraclit prin Aristoteles; aceasta totuşi nu-i împiedică de a primi în sistemul lor şi credinţa

demnitatea ființei umane și datoria pe care o are aceasta față de stat, dar și față de zei[37]. Aceste considerente au găsit răspunsuri și afinități în păturile politice romane fiind congruente cu evoluția socială a antichității romane. Ideile Porticului se mișcă în cadrul ansamblului epocii, fiind integrate profund în cadrul coordonatelor spirituale. Morala stoică cuprinde o serie de elemente pe care Pârvan le-a aplicat toată viața lui. Aceste elemente ale morale stoicilor vor fi valorificate în mod conștient, corespunzător propriului spirit, înclinațiilor sale. Pârvan nu a preluat în mod mecanic ideaticul de tip stoic și nu l-a promovat într-un astfel de chip, pentru a deveni o formă proprie de exprimare. El avea un spirit deja format influențat de doctrina de tip stoic, dar puternic dezvoltat în cadrele veacului său. Este vorba de un spirit matur, amplificat în sensul judecăților de valoare pe care le construiește și avansează în ceea ce privește morala stoică, pe care o cerceteză în mod științific cu atâta pasiune. Pârvan se manifestă în acest sens prin acțiunile sale, prin sentimentele proiectate în cadrul unui „cuget moral" și a unei „table de valori imanente enunțurilor evaluate pe care le formulează adesea"[38]. Mai mult, principiile moralei stoice intrau în rezonanță multiplă cu sufletul pârvanian, incluse fiind în principiile universale ale datoriei, activității sau muncii[39].

Datoria reprezintă pentru gânditorul român unul dintre principalele sisteme de referință a moralei stoice, pe care l-a aplicat în mod obsesiv întreaga sa viață, alături de cel al muncii. Este vorba de o formulă care implică din plin necesitatea socială a ambelor principii. Acestea fuseseră dezvoltate masiv de către Marcus Aurelius în scrierile sale, dar, observa cu amărăciune Pârvan, în cadrul generației hiper-criticiste de astăzi, cuvintele împăratului filozof nu vor trezi nici o simpatie. Pentru a-l înțelege pe Marcus Aurelius este nevoie de existența de două însușiri omenești obligatorii și esențiale. Una este aceea a înrudirii sufletești cu împăratul filozof, a empatiei cu acesta, cealaltă presupune „*credinţa* în nobleţea neamului omenesc, în putinţa unei vieţi de jertfă şi iertare"[40]. Însă, constată istoricul român, contemporanilor animați de scepticism, aceste virtuți trasate de împăratul filozof li se par neverosimile sau simulate[41]. Nu putem încerca nici o asemănare între concepția noastră de viață și aceea a împăratului filozof. Lumea noastră este marcată de o linie „evoluţionistă şi progresistă, activă şi violentă-optimistă", drept pentru care „filosofia rezignării e neavenită"[42]. Omul contemporan este cel a cărui existență se desfășoară pe palierele a două vieți. Prima este cea externă, reprezentată de aspectele sociale „cuceritoare de fapte", iar apoi

---

socratico-platonică în providenţă, cu întreaga ei teleologie ; de la Academici luă apoi Zenon chiar şi însăşi împarţirea filosofiei în logică, fizica şi etica, — iar Chrysippos nu se sfii de a se folosi la prelucrarea şi susţinerea ştiinţifică a stoicismului, în cea mai largă masură de logica peripatetică"(Ibidem p. 96);

[37] Unitatea universului, „ne arată insă că materia primă, din care decurg toate corpurile, trebue să fie *una:* Zenon o caută, în focul lui Heraclit (deosebit de cel pământesc , şi de aceea numit πνῦ;χα , aether , suflare caldă , aeriană). Fireşte «corpul» acesta originar e sediul «forţei » prime , care ca atare e inteligenţa supremă , e divinitatea însăşi. Această forţă, dă l lumii viaţa , pătrunzând-o precum sufletul pătrunde corpul omului"(Ibidem p. 97). Cauza primă a universului, adică sufletul său, arată în continuare Pârvan, este inteligenţa , providenţa şi soarta lumii : aceasta nu e decât o manifestare externă — corporală, mijlocit-divină, *temporară* a forţei originare , adică a divinităţii : eterne şi imutabile"(Ibidem). Concesia legată de zei este făcută astfel religiei populare. Sunt recunoscuți mai mulţi zei „ca forţe ale naturei, ca nişte corpuri însufleţite. Astfel Apollon era soarele, Artemis luna , Hera aerul, Poseidon marea, Hephaistos focul. «Părintel e zeilor şi al oamenilor», din teologia tradiţională, Zeus, e la stoici — consequent — identic cu cauza prima, cu lumea însăşi"(Ibidem). Este „singurul zeu, Dumnezeu. El conduce lumea şi voinţa sa e identică cu providenţa şi soarta . El a creat lumea, lăsând ca din focul originar să iasă cele patru elemente naturale : aerul, care prin concentrare a dat apa, — iar din aceasta s-a format prin concentrarea mai departe pământul şi prin subţiare aerul, care, la rândul său, a dat focul pământesc"(Ibidem);

[38] Ioan Humă, *Vasile Pârvan sau lauda gândului",* Iași, Editura Junimea, 1987, p. 151;

[39] Ion Ilie, *Vasile Pârvan, poetul neliniștii, singurătății și tăcerii,* în *Ramuri,* Craiova, 1837, p. 41;

[40] Vasile Pârvan, *M. Aurelius Verus Caesar și L. Aurelius Commodus A. D. 138- 161. Studiu istoric,* București, Editura Minerva, 1909, p. 230;

[41] Ibidem;

[42] Ibidem;

vine cea internă „reflexivă, intim metafizico-morală, *a gandurilor”*[43]. Noi suntem „oameni ai faptei”, dar această caracteristică nu reprezintă un paravan în fața unor gânduri precum cele ale nimicniciei omenești. Acestea străbat orice obstacol, făcându-l pe gânditorul nostru să se întrebe în cea mai veridică linie stoică, „la ce bună toata osteneala, toate dureroasele străduinţe, toate jertfele pentru idealuri *pozitive ?”*[44]. Astfel, gloria, bogăția, măririle omenești în general, ne apar golite de sens. Dar, „cand lumina vieţii noastre active pare a se stinge”, apare în mintea noastră „ măreţ, tragic de impunător, *principiul universal valabil al datoriei*[45], fără a include neapărat sintagma pragmatică a răsplății. Pârvan este gânditorul care proiectează elementele doctrinei stoice pe fundalul secolului XX, găsindu-le după cum am văzut, noi semnificații și noi sensuri. Noi, cu toate că suntem oameni ai faptei, subliniază Pârvan, reprezentăm o micro lume a subiectivității, a luptei cu îndoiala și nesiguranța. Avem stări contradictorii, tensiuni majore de ordin interior, trăiri haotice caracteristice lumii contemporane. Toate acestea, este convins Pârvan sunt depășite adoptând principiul rațional al datoriei[46]. Valorile sunt reconstruite, în conformitate cu gândirea pârvaniană, cu ajutorul coordonatelor raționale, drept pentru care acestea sunt parte constituientă a personalității morale. Mai mult, vorbind de acțiunea obiectivată, istoricul român, observă că aceasta „nu marchează prin ea însăși stările tribulatorii ale conștiinței”. Şi aceasta, cu toate că „ea reprezintă autodepășirea reală a contradicțiilor”, amplasate la nivelul personalității[47]. Din punct de vedere metafizic, Pârvan, nu vede în interiorul psihicului uman opoziții insurmontabile de genul conștient-inconștient sau rațional-irațional[48]. Despre principiile stoice, Pârvan consideră că, de fapt ele sunt reguli exigente sau „fapte de conștiință integrale” care sunt trăite deopotrivă „ca idee, sentiment, voință și atitudine morală”[49]. Psihicul este locul unde se află instinctele, dar și principiile generale, care se transpun în deprinderi și trăiri sau chiar reprezentări și senzații. Datoria lui Pârvan nu face parte din categoria unui ideal transcendent, nu este un model de perfecțiune, care să descurajeze. Dacă gândești moral, acționezi tot moral, în consonanță cu însușirea raționalului.

Pârvan aduce în discuţie şi alte elemente ale moralei stoice. El face distincţia netă între sentimentul social şi instinctul social. Primul reprezintă latura hotărâtoare pentru ceea ce numim existenţa conştientă, pentru că noi, subliniază gânditorul, suntem urmaşi ai lui Marcus Aurelius, la fel cum suntem şi ai primilor creştini. Creştinismul şi stoicismul au mers destul de aproape împreună, iar prin răspândirea principiilor de egalitate şi fraternitate s-a reuşit închegerea şi conştientizarea sentimentului social. În ceea ce priveşte antichitatea clasică, aceasta a fost „egoistă” şi „aristocratică”[50]. Odată ce creştinismul câştigă teren, filozofia iubirii depăşeşte filozofia raţiunii. Odată ce acest proces are loc, „nu înălţimea ideilor, ci tăria sentimentelor fu hotărîtoare pentra valorarea vieţii omeneşti”[51]. Astfel pentru prima data, locul celui care luptă este luat de sfântul care suferă. În sfârşit, sfinţenia este tocmai drumul

---

[43] Ibidem;
[44] Ibidem;
[45] Ibidem;
[46] Dar, „scopul vieţii omeneşti e desfăşurarea , în toată puterea şi frumuseţa lor, a facultăţilor ce ne-au fost dăruite de raţiunea supremă: şi această datorie nu se poate implini decat prin activitatea continuă în direcţia *însuşirilor raţionale,* ce ne impodobesc. Cand gandim însă astfel, noi gandim ca impăratul Marcus. Fără să ştim, noi cugetam mai departe gandirile răsărite mai întâi în mintea Stoicilor”(Ibidem p. 231);
[47] Ioan Humă, *Vasile Pârvan sau lauda gândului”,* Iași, Editura Junimea, 1987, p. 153;
[48] Ibidem;
[49] Ibidem;
[50] „Platon însuşi a făcut deosebiri, înjositoare pentru neamul omenesc, între diferiţii săi membri: căci Platon însuşi era un erou: şi eroii gândurilor, ca şi cei ai faptelor sânt cruzi şi dispreţuitori pentru masa cea mare a «semenilor» lor”(Vasile Pârvan, *M. Aurelius Verus Caesar şi L. Aurelius Commodus A. D. 138- 161. Studiu istoric*, București, Editura Minerva, 1909, p. 231);
[51] Ibidem; Procesul este favorizat „prin îndulcirea intelectualismului stoic de misticismul sentimental neoplatonic-creștin”(Ibidem)

spre cer, fiind ca valoare, mult mai bine cotată decât eroismul în luptă. Sacrificiul pentru aproapele este de departe lucrul, care va apropia omul de ţelul final al acestei vieţi. Iubirea, iertarea şi jertfa, reprezintă virtuţile supreme, prin intermediul cărora suntem mai aproape de finalul dorit de noi. În privinţa idealului moral al lui Pârvan, acesta este total opus celui aristocratic al antichităţii. Gânditorul român se identifica în profunzime cu etica stoică, aceasta promovând o atitudine morală a acţiunii dezinteresate în favoarea celor mulţi[52]. Pârvan este un susţinător fervent a doctrinei morale a Porticului. Idealul moral al lui Pârvan are o construcţie deosebit de complexă, din care fac parte în proporţii aproape egale, elemente din stoicism, neoplatonism şi creştinism. Sub sobrietatea afişată în gestică şi în gândire, Pârvan surprinde mereu prin efervescenţa şi asprimea judecăţilor, chiar şi în ceea ce priveşte latura conceptuală. El surprinde mereu prin latura mereu valorizatoare promovată, grefată pe propria lui originalitate, pe acumulările spirituale anterioare.

Voinţa reprezintă şi pentru Pârvan un important sistem de referinţă, amplasând-o la baza moralităţii promovată de el. În acest sens, voinţa de tip pârvanian are un caracter subiectiv şi nu este redusă în mod absolut doar în ceea ce priveşte cazuistica de ordin practic a raţiunii. Aici drumurile lui Pârvan şi ale lui Kant se despart. Gânditorul român vede în dezrobirea de biologicul greoi şi inert, acţiunea de necontestat a moralei. Spiritualul este cel care ia parte activă la această acţiune. La Kant, valoarea morală a sensibilului este eminamente redusă de tot în faţa raţiunii pure practice. Istoricul român vede în acţiune forţele inconştientului, mulate din plin pe liniile dinamicii morale, devenind astfel un activ suport psihologic al voinţei. Pentru atingerea idealului moral, drumul este presărat cu variate frământări ale umanului şi căutări veridice, toată această gamă de posibile obstacule fiind în final depăşită. Toate aceste forţe dezlănţuite sau calme, sunt dublate de semnificaţie valorică şi energie spirituală, după care sunt canalizate înspre construcţia de factură morală. Egoismul uman nu are inclusă în profunzimea sa aceea raţiunea pură practică. Umanul aflat într-o continuă depăşire, care se domină pe sine reprezintă pentru Pârvan elementul principal al valorii morale. Epoca lui Pârvan este dominată de un raţionalism autosuficient sieşi, care are şi unele efecte asupra cărora, acesta se va apleca în sens critic, de pe poziţia cercetătorului. Este un sistem obiectiv, ştiinţific-istoric, strict-critic de gândire şi cercetare în ceea ce priveşte lumea şi viaţa. În cadrul respectivului sistem, observă Pârvan, nu mai rămâne loc şi pentru alte preocupări, decât acelea „ce tind la crearea de organisme sociale şi individuale(naţiune, stat, individ) producătoare şi consumatoare de cultură”[53]. Dar, se pare că „ştiinţa şi conştiinţa”, nu contribuie deloc la crearea fericirii „adică de aequanimitas, de ataraxia”. Tendinţa reprezintă în sine singura însuşire „care în adevăr ar putea înnobila raporturile dintre oameni şi neamuri”[54]. Una dintre urmările promovării masive a raţionalismului ştiinţei, a constat în apariţia unei reacţii mistice, religioase sau chiar filozofice[55]. Evident, acum, după atâtea transformări realizate pe calea raţional-ştiinţifică, există dorinţa unei repuneri în vechile drepturi[56]. Noi oamenii, potrivit lui Pârvan, trebuie să

[52] Vezi Al. Busuioceanu, *Pârvan, gânditorul,* în *Ramuri,* Craiova, II, 1934, p. 23;
[53] Vasile Pârvan, *Scrieri,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 270;
[54] Ibidem;
[55] Astfel, „în locul conştientului a fost întronat subconştientul, în locul raţiunei, intuiţia, în locul voinţei, inspiraţia capricios entuziastă. Retrăim vremurile elenismului alexandrin? Intrăm într-o epocă de decadenţă? Apune Europa? Cred că nu. Ci străvechiul bun simţ mediteranean restabileşte un echilibru, rupt acum aproape două sute de ani, prin unilateralizarea umanităţii întru cultul facultăţilor pure: raţiune pură, voinţă pură, sentiment pur”(Ibidem);
[56] „Viaţa ca atare, trivială ori genială, îşi impune legile ei unitare, de interdependenţă a conştiinţei de instinct, a omului de animal. Scopul vieţii nu e, la mediteraneeni, de a trăi exclusiv bine, ori exclusiv frumos, egoist ori altruist, moral ori intelectual, ci de a trăi intens: a fi slabi ca cei mai slabi dintre oameni, ori a fi tari ca zeii, a fi violenţi ori delicaţi, îndrăzneţi ori şireţi, perfizi ori îngereşti, a fi aşa cum am fost construiţi de milenara ereditate ce o purtăm în noi, dar a fi completi”(Ibidem)

fim un exemplar desăvârşit al „speţei ce o reprezentăm în chip unic, în mijlocul florei spirituale şi faunei trupeşti a lumii antropomorfe”[57]. Oamenii, mai ales cei care se ocupă cu cercetarea trebuie să fie conştienţi de aria restrânsă a cognoscibilului şi de imensitatea incognoscibilului. Drept pentru care este acută nevoie, crede Pârvan de o „revalorare a scopurilor vieţii”[58].

Religia este aceea care se revarsă asupra întregii societăţi, asupra vieţii private şi publice a individului. Religia îşi crease un „aparat de dominare lumească” imperios necesar în privinţa „modelării sufletelor”. Mai mult, aceeaşi religie, prin logica şi metafizica religioasă, ambele îndelung dezvoltate şi promovate, dă într-un mod convingător „soluţiile teoretice asupra rostului Universului”, relevând şi relaţiile dintre om şi Cosmos[59]. Bergson distinse între morala statică şi cea dinamică. Morala statică cuprinde deprinderi şi regului exterioare individului, care conduc la conservarea şi echilibrul grupului social, iar dintre acestea relevante sunt acelea privind atitudinea de comandă, ascultarea şi supunerea. Morala dinamică duce la uniformizare, solidaritate, emoţie trăită intens, care proiectează înălţarea individului[60]. Întemeietorii diferitelor religii, prin ideile, regulile sau maximele promovate cu intensitatea specifică fervorii lor, dezvoltă în ceea ce-i priveşte pe oameni, instinctul acestora de a acţiona. Se oferă oamenilor un ideal pentru care să lupte. Astfel, subliniază Bergson, aceştia se vor împotrivi constrângerilor de orice fel. Morala dinamică oferă omenirii câteva variante şi direcţii de urmat, stimulând autonomia şi capacitatea de iniţiativă, precum şi devenirea creatoare[61]. Pârvan vorbeşte despre religie în cadrul unor accente asemănătoare, influenţele bergsoniene asupra sa fiind evidente. Istoricul român, caracterizează religia drept o „enciclopedie a vieţii spirituale”, unde găsim răspunsul la unele probleme privitoare la conştiinţă, viaţă familială, socială, artistică, militară, ştiinţifică, filozofică. Sunt domenii destul de largi supuse preocupărilor modelatoare, în funcţie de concepţia dogmatic-teologică, unde religiile au sistematizată lumea şi viaţa[62]. Potrivit gânditorului român, sufletul are trei facultăţi: intelectul, sentimentul, voinţa. Dintre acestea religia alege ca fundament al acţiunilor sale sentimentul[63]. Religia nu are o parte raţională, dar pe de altă parte, inteligenţa omenească se dovedeşte mereu incapabilă de a pătrunde tainele vieţii sau ale universului. Religia este aceea care îi inspiră căutătorului avid de adevăr, adevărul etern, prin modalităţi mistice, artistice[64]. Adevărul etern va fi revelat acestui căutător şi întemeietor al credinţei, iar acesta va promova o acţiune de salvare a muritorilor sortiţi durerii, rătăcirii sau chiar pieirii. Mai mult religiile încearcă să se menţină în actualitate, fiind la curent cu toate descoperirile

[57] Ibidem;

[58] Ibidem p. 271; „Fiecare humuncul crede azi că stăpâneşte prin ştiinţă secretul vieţii şi taina propriului său destin, e mândru de această cunoştiinţă şi o proclamă tuturora, cerând închinare în faţa simplei îngrămădiri de material inert, adunat în morminte cu atât mai masive, cu cât sunt mai lipsite de sens uman şi de viaţă interioară. Numai cei puţini ştiu că nu ştiu nimic. Şi conştiinţa necunoştinţei lor le dă melancolica înţelepciune a resignării, a relativităţii, a renunţării, a iertării, a comprehensiunii celor etern necomplete, adică a celor etern omeneşti”(Ibidem);

[59] Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice,* București, Editura Cartea Românească, 2003, p. 105;

[60] Henri Bergson, *Cele două surse ale moralei şi religiei,* Institutul European, 1998, p. 33 și următoarele;

[61] Ibidem p. 33-34;

[62] Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice,* București, Editura Cartea Românească, 2003, p. 104;

[63] (…) din dorinţa sentimentală a unei fericiri mereu fugare, din ura împotriva violenţei, brutalităţii, nedreptăţii, din dorul după cei pentru totdeauna dispăruţi, din ritmul senin-bucuros al vieţii noastre împăcate cu natura, din sfiala mistică înaintea tainelor Universului, religia scoate uriaşa putere de convingere prin sugestie, emoţie şi mângâiere a miliardelor de muritori care rătăcesc fără sens şi scop pe marea furtunoasă a existenţei”(Ibidem)

[64] „Pentru ce au parte sfinţii de atîţia imitatori, pentru ce marile personalităţi au antrenat, in mersul lor, mulţimile? Fără să ceară nimic, obţin totul. Ei nu sînt nevoiţi să-i înflăcăreze pe ceilalţi: nu trebuie decât să existe, însăşi existenţa lor fiind o chemare. Acesta este caracterul moralei absolute. În vreme ce obligaţia naturală este presiune ori constrîngere, în morala completă şi perfectă aflăm chemarea”(Henri Bergson, *Cele două surse ale moralei şi religiei,* Institutul European, 1998, p. 57)

raţiunii profane, căutând să adopte tot ceea ce „filozofia ştiinţei crede că a câştigat”[65]. Istoria, cuprinde variate deveniri spirituale, acestea fiind influenţate de religia care devine conştientă de sine. Cu toate acestea, valorile istorice fac parte din devenirile religioase. Apare o opoziție între acestea și valorile istorice critic-științifice. Potrivit lui Pârvan, primele sunt adevărate deveniri ale vieții sentimentale și gregare, iar cele din urmă sunt deveniri ale vieții intelectuale și solitare[66].

Viaţa intens trăită este pentru istoricul român un legământ cu legea etică universală, care conferă de pe poziţii absolut superioare instrumentele necesare depăşirii tuturor obstacolelor. Este o trăire intensă a vieţii nu prin prizma senzualităţii sau crimei, ci din perspectiva cunoaşterii active şi a înfăptuirii valorii. Emil Condurachi subliniază eclectismul pârvanian, ale cărui elemente pendulează între „trăirile existenţialiste” proprii unui Heidegger şi „intuiţionismul” promovat de Dilthey[67]. Proiecţiile pârvaniene au loc într-un câmp axiologic, conduse şi dezvoltate de „legea universală etică”[68], unde trăirea efectivă are loc sub puterea distinctivă a conştiinţei de sine morale.

Forţa morală a legii se proiectează asupra individului, aducând cu sine unele constrângeri. Latura libertăţii morale implică accentul congruent în planul conştiinţei. În cadrul ordinii morale, datoria faţă de aproapele sau faţă de stat, altruismul, ajutorarea, precum şi altele fac parte constitutivă din libertatea morală. Este „libertatea conştiinţei împăcate”[69]. Aceasta provine din simplitatea unui suflet nefamiliarizat cu primejdiile, relele sau necazurile unei lumi viclene şi materialiste. Este vorba de o libertate „fără înălţare, fără linişte, fără maiestate”[70]. Pârvan distinge şi o libertate demonică, care are ca şi atribute „răceala, neiubirea sau ura”. Aceasta înseamnă a cunoaşte aproape tot, a cerceta pentru a şti, a respinge ceea ce este „credinţă ori speranţă”, „a nu iubi nimic”[71]. Totuşi, dând câte o bucăţică din sufletul nostrum troirile se intensifică, ajungând la o anumită deplinătate. Jertfa sufletului nostru pentru un altul al unui semen, dă „o siguranţă (...), o încredere neclintită (...) şi o linişte deplină în ce priveşte schimbările de orice fel dimprejur”[72].

Lumea contemporană de astăzi, mereu grăbită în goana după profit, evaluează realitatea în funcşie de propriile trbuinţe şi nevoi. Aici cele economice au de departe întâietate într-un ritm furibund. În această lume a realităţii mai mult economice, poate că libertatea morală impusă de Pârvan, este cotată în sensul unei semnificaţii sentimentaliste, aproape superficiale. Totuşi, şi aşa, în aceeaşi lume social-economică, transpare ideea unei noi morale care nu este dublată de imperativul lăuntric şi nici de paleta variatelor relaţii interumane. Aici intră şi educaţia , redusă de cele mai multe ori „din comoditate sau conformism, la moralizare imperativă, neglijându-se sensul ei practic-moral, deprinderile născute în situaţia morală”[73]. Educaţia este văzută ca şi un element de o mare importanţă în formarea omului.

Libertatea morală a constituit una dintre marile preocupări ale gânditorului român. El o transpune în sfera socio-umanului, conferindu-i accente valorizatoare constante, care îi conferă un caracter mereu actual. Noi trebuie să urmărim coordonata acestei libertăţi morale într-o continuă şi constantă permanenţă, însă dintr-un punct de vedere diferit. Variatele

---

[65] Ibidem;
[66] Vasile Pârvan, *Idei și forme istorice,* București, Editura Cartea Românească, 2003, p. 105;
[67] Emil Condurachi, *Vasile Pârvan, opera şi gândirea sa istorică,* în volumul *Vasile Pârvan,* Bucureşti, 1957, p. 35 şi următoarele;
[68] Ibidem p. 462;
[69] Ibidem p. 490;
[70] Ibidem;
[71] Ibidem; Pârvan subliniază cu convingere că „fără bunătate şi iubire, fără încredere şi fără visuri nu e viaţă omenească, ci e un chin zadarnic, ca al geniilor căzute din paradis în infern”(Ibidem)
[72] Ibidem;
[73] Ioan Humă, *Vasile Pârvan sau lauda gândului”,* Iași, Editura Junimea, 1987, p. 161;

determinări interumane ne impun un astfel de punct de vedere, pentru a putea observa accentele adevăratei libertăţi morale[74]. Libertatea morală are la Pârvan posibilitatea pendulării între dimensiunea eticului şi cea a esteticului. Astfel, această libertate „e în ea însăşi şi frumuseţă”[75]. Între libertatea morală şi umanitate există o legătură cu adevărat indestructibilă. Prin forma acestei libertăţi morale „suntem noi înşine” subliniază cu convingere Pârvan[76], adică împlinim „prima şi cea mai însemnată condiţie a existenţei noastre pe pământ, vrednice de lumea neînsemnat de felurită, în care am fost lăsaţi să trăim”[77]. Libertatea morală este responsabilă cu entuziasmul şi bucuria unei vieţi, care se lasă a fi trăită la maxima intensitate[78]. Munca şi creaţia îşi găsesc rădăcinile firești în libertatea morală. Fiinţa umană nu poate muncii şi crea decât în libertate. Munca nu este altceva decât ritmul vieţii, ea fiind responsabila cu dezvoltarea armonioasă a caracterului propriu al fiinţei omenşti. Munca în libertate aprinde „lumina aceea cerească” complexă şi generoasă care îşi extinde puterea şi asupra celor slabi. Aceştia, cu o recunoştiinţă maximă „recunocători înconjură cu iubirea lor lumina mai puternică a sufletului nostru”[79].

În demersul său etic, Pârvan abordează problematica fericirii dintr-un anumit unghi, al propriei concepţii morale. Fericirea pentru Pârvan este „o stare de conştiinţă”, care presupune variate realităţi şi trăiri de ordin spiritual, într-o scară evolutivă de maximă implicare a tensiunii sufleteşti eterne. Într-o primul rând avem un „sentiment covârşitor, slăbire sau chiar încetare a raţiunii critice şi a voinţei creatoare”. În al doilea rând întâlnim „contemplativism, unilateralitate şi momentaneitate a cauzei fericirii”. Apoi, în al treilea rând ne confruntăm cu o „generalitate a efectelor autosugestiei de fericire cu transformarea totală a ritmului obişnuit al vieţii”. Şi în sfârşit în al patrulea rând, putem vorbi despre o „conştiinţă - iluzorie – despre creşterea – în acel moment – a energiei noastre vitale până la sentimentul de asimilare cu nemărginitul divin, apercepţie completă afinitar electivă a sublimului”[80]. Este o stare de conştiinţă, care se realizează destul de rar şi nu este la îndemâna oricui. Marile mase de oameni şi-au creat „un surogat al fericirii”, care în sens pozitiv, nu este altceva decât o stare de beatitudine survenită în urma satisfacerii instinctelor ori „scopurilor egocentrice”. În sens negativ, acesta presupune încetarea durerii şi înlăturarea „golului vieţii”. Pe lângă acestea, Pârvan determină şi al treilea tip de fericire. Acesta, cuprinde fericirea retrospectivă sau prospectivă. Se diferenţiază net de „fericirea sublimă” sau de cea „vital-senzualistă”. Istoricul român plasează acest tip de fericire în cadrul „intelectualist-imaginativ”, derivând-o chiar din instinctul vieţii, cu trimitere directă la perpetuarea speciei. Este evident că ea presupune o

[74] „Prin jertfa de sine sufletul nostru se înmulţeşte şi creşte până la puterea măreaţă pe care i-o atribuim divinităţii. Din această conştiinţă împăcată prin jertfa adusă aproapelui răsare libertatea noastră adevărat omenească. Libertatea care e tărie şi nu se teme de nimic, nu are a da nimănui răspuns pentru gândurile sale şi faptele sale, nu are a se pleca în faţa nici unui suflet cu sentiment de umilinţă, nu are a se simţi slăbită pentru nimic şi faţă de nimeni în lumea asta”(Vasile Pârvan, *Scrieri,* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1981, p. 490)

[75] Datorită acestei libertăţi morale şi a atributelor ei, sufletul nostru „străluceşte ca o lumină de stea: prin propria lui lumină”. Apoi, chipul nostru „nu e brăzdat de cute şi ochii noştri sunt clari şi pătrunzători şi boiul nostru e armonios”(Ibidem)

[76] Ibidem p. 491;

[77] Ibidem;

[78] „(…) avem un sentiment de incomparabilă seninătate, de bucurie reţinută, dar gata să jubileze în imn nebun la fiecare nouă oglindire a frumuseţei eterne a firii în frumuseţea noastră trecătoare, ne simţim cu aripi, am vrea să ne avântăm spre ţările albastre şi tot ce e în noi viu cad or de creare se zguduie adânc şi ca Prometheus ne simţim puternici chiar în faţa puterii eterne”(Ibidem)

[79] Ibidem;

[80] Ibidem p. 476;

trăire anume şi o dinamică pe măsură, drept pentru care va sta la baza creaţiei artistice, „a impulsului de perpetuare a vieţii antropomorfe”[81].

Pârvan face o disociere de o natură mai complexă, atunci când acceptă faptul că binele nu este doar opusul răului. Răul ajută la construirea binelui moral. Aici Pârvan îl nuanţează pe Hobbes, atunci când deosebeşte unele accente ale unui război al tuturor purtat împotriva tuturor[82].

În concluzie Pârvan vede societatea omenească funcţionând după legea morală, unde binele social este întotdeauna deasupra binelui individual. Concepţia sa etică prezintă o anumită actualitate şi chiar oferă unele argumente pentru dezvoltarea uneia noi. El este modelul unde amplitudinea liniilor eticii se întrepătrund în mod exemplar şi unde găsim o sinteză a acestora din antichitate şi până în epoca sa. A fost o personalitate debordantă, cu un crez profund în ceea ce priveşte datoria profesiunii sale proferând o încredere desăvârşită în aspra morală a muncii. Gândirea sa etică este vie trecând peste veacuri înnobilată de efortul creator şi de universalul mereu valoric.

[81] Ibidem p. 477; În legătură directă cu fericirea retrospectiv-prospectivă, va sta fericirea melancolică. Aceasta presupune „dizolvarea durerii, pasiv, în lacrimi, activ în opera de artă”. Este „o descărcare de energie negativă, care ar fi trebuit să ducă la distrugerea vieţii şi care, prin putinţa plânsului pasiv sau activ, e transformată în energie pozitivă, de suportare senină a vieţii sau de creştere şi multiplicare dureros-violentă a ei”(Ibidem)

[82] „Cum vrea un animal flămând să înghită pe altul, iar celălalt se apără lovind şi rănind la rându-i, aşa caută fiecare individ şi popor, în ciocnirea cu altul, în simplul contact social, ori chiar – acoperiţi-vă faţa, eterni farisei ai minciunii sociale - în prietenie şi iubire, să înghită pe cel cu care e legat, ca să crească pe el din sângele viu, din sufletul viu, al celui cu care se atinge spre zugrumare ori împreunare”(Ibidem p. 425);